

MATADOR - ET KIG IND I GADESPEJLET

Af Nanna Frost, Holger Knudsen, Sine Dalsgaard Kristensen og
Peter Rosenlund Sørensen

INDLEDNING

Matador er noget særligt! Dette særlige er vi gået på jagt efter i tre områder af Matadors kæmpetekstkorpus. Det er: 1) seriens hovedforløb, 2) Matadors univers set i provinsanalytisk perspektiv og 3) det kønspolitiske aspekt, der udgør seriens hovedtema.

Den tese, vi arbejder udfra, har vi kaldt den dobbelte brugsværdi. Dobbeltheden består i seriens evne til på én og samme gang, at opfylde seerens forventninger til lørdagsaftensprogrammet i TV, nemlig: hygge, morskab, genkendelighed, overskuelighed og harmoni, samt seerens behov for erkendelse og indsigt i forhold til egen tilværelse og samfundsmæssig virkelighed.

Artiklen er i øvrigt skrevet på baggrund af udvalgte problemstillinger fra eksamensopgaver skrevet i sommeren 1981 og bygger på analyser af episode 13-18, der blev sendt i november 1980 til januar 1981. Resumeer af disse episoder findes efter artiklen.

1. HOVEDFORLØBET I MATADOR

En stor del af tekstmassen i Matador har form af konflikt- og harmoniforløb. Dvs. handlingsforløb, der via den samlede betydning i et antal scener opstiller en konflikt, som i resten af forløbet finder en løsning og således ender i harmoni. I det omfang at denne konflikt er en parallel til konflikter i modtagerens hverdag, fremkalder løsningen en stemning af harmoni, en psykisk brugsværdi, som vi har valgt at kalde harmonisering.

Den mest omfattende form for harmonisering fremkommer, når en kontradiktorisk konflikt harmoniseres. Den kontradiktoriske konflikt er en konflikt, der egentlig er uløselig inden for det borgerlige samfunds rammer i modsætning til den kontrære konflikt, der lader sig løse inden for disse rammer. Harmoniseringen af den kontradiktoriske konflikt foregår i to faser. I første fase fordrejes den u-

løselige konflikt allerede ved dens fremkomst i handlingsforløbet til en løslig konflikt, og i anden fase løses så denne via resten af handlingsforløbet. I Matador løses de kontrære konflikter på én af følgende to måder: 1) udgrænsning, hvor en af rollerne udvikles til en skurkerolle, der giver mulighed for udgrænsning af skurken eller de af skurkens kvaliteter, der står i vejen for løsningen. 2) medieringen, hvor modsætningen forskydes til nye modsætninger eller udvides, så de bliver medierbare ved hjælp af et tredje standpunkt eller kvaliteter, der knytter sig til en tredje person.

Hver episode i Matador er komponeret sådan, at den indeholder to til tre af den slags konflikt- og harmoniforløb, varieret med mere enkeltstående scener, der enten afslutter forløb fra de foregående episoder eller lægger op til nye handlingsforløb i de kommende. Med denne lidt udviklede fortællestruktur opnår producenterne at gøre den enkelte episode meget handlingsmættet og oplevelsesrig for seeren, selvom det enkelte handlingsforløb egentlig skrider ret roligt fremad. Samtidig sørger rigelige aktualiseringer af hengemte konflikter for, at det enkelte forløb alligevel bliver overskueligt på trods af mangfoldigheden.

Dertil kommer imidlertid, at samtlige 24 episoder lader sig læse som én lang fortælling. En fortælling, der også er struktureret som et konflikt- og harmoniforløb, i det efterfølgende kaldet hovedforløbet og hovedkonflikten. Denne hovedkonflikt udspilles på overfladen som en personkonflikt mellem opkomlingen Mads Skjern og det etablerede borgerskab i Korsbæk med Hans Chr. og Maude Varnæs i spidsen for et sandt galleri af mere eller mindre finurlige personer. Bagved denne personkonflikt tematiseres endvidere en normkonflikt mellem de normer, som de enkelte personer er bære-re af. Denne konflikt harmoniseres sammen med personkonflikten gennem det samlede forløbs udgrænsninger og medieringer til en normmæssig midterposition, som vi vil forsøge at påvise i det følgende. Hovedforløbet sammensættes med andre ord af de enkelte konflikt- og harmoniforløb, der ret umærkeligt flytter om på normerne i Korsbæk-universet. De enkelte handlingsforløb er tilknyttet hovedforløbet på én af følgende tre måder: 1) handlingsforløb,

der gennemspiller deres egen konflikt til en løsning og samtidig driver handlingen i hovedforløbet fremad. 2) handlingsforløb, hvor hovedkonflikten kun er tilknyttet som én af årsagerne til at konflikten opstår. Disse forløb viser, hvor stor indflydelse den får for hele livet i Korsbæk og understreger således dens betydning for Korsbækuniverset som helhed. 3) skæmte- og skandaleforløb, hvis brugsværdi først og fremmest er morskaben. Vi har været nødt til at udelade analysen af denne forløbstype, men vil dog her fremhæve, at disse forløb med deres latterliggørelse af bestemte normer og personer virker understøttende i forhold til hovedforløbets budskab.

Hovedforløbet i episode 1-12

Allerede ved ankomsten til Korsbæk kommer Mads Skjern i konflikt med den førende Varnæs-familie og dens omgangskreds. Først fordi han opretter en konkurrerende forretning til Arnesens, derefter fordi Hans Chr. nægter Mads et lån af hensyn til vennen og familiemedlemmet Arnesen. I løbet af disse episoder udkonkurreres Arnesen, der begår selvmord samtidig med, at økonomien begynder at vakle i Varnæs-banken. Mads Skjern vinder stadigt økonomisk terræn. Han hidkalder sin bror Kristen for at oprette en konkurrerende bank, Omegnsbanken.

Samtidig med denne økonomiske udvikling fremdrager de enkelte forløb normforskellene mellem de to familier som årsag til de økonomiske forandringer. På Skjern-siden er det især de rent økonomiske kalkulationer kombineret med Mads' indremissionsk prægede arbejds- og afholdenhedsmoral, der dominerer. På Varnæs-siden er det stiv borgerlig dannelse kombineret med luksusforbrug og elskovseventyr, der afstedkommer en del ulykker. I løbet af de 6 første episoder opstilles en normkonflikt, som kan beskrives i følgende skema:

BEHERSKELSE	DEKADENCE
Skjern-siden. Positivt valueriseret.	Varnæs-siden. Negativt valueriseret.

Skjern-siden.	Varnæs-siden.
arbejdsmoral	nydelsesmoral
driftsstyring	driftsafhængighed
tolerante omgangsformer	hierarkiserende omgangsformer
fornuftsbestemthed	normbestemthed

Disse normpositioner og den værdi, de tillægges, forandres nu så småt i løbet af episode 7-12. Forandringen foregår ved en fordeling af det positive på enkeltpersoner på Skjern-siden, idet brødrene Mads og Kristens deltagelse i en korruptionsaffære og Kristens giftermål med Iben gør dem mindre moralsk uangribelige, mens Ingeborgs mere tolerante og humane egenskaber bevarer deres positive værdi. På Varnæs-siden breder dekadencen sig til Hans Chr. Varnæs, hvis elskovsaffære med en bankassistent truer hans familieliv. Og hvor Vicki Arnesens lyst til at være skuespiller iscenesættes som en social deroute. Kun Elisabeth Friis skildres med positiv værdi, ikke mindst fordi hun støder an mod den stive borgerlige dannelse med sine meninger om fri abort, der i øvrigt også vækker forargelse i størsteparten af det øvrige Korsbæk-univers.

Hovedforløbet i episode 13-18

Således står brikkerne, da Matador-spillet atter tager sin begyndelse i episoderne 13-18. Oversigtsmæssigt fortsætter hovedkonflikten i disse seks episoder og Varnæs-sidens sociale nedtur fortsætter til den når sit nulpunkt i slutningen af episode 16, mens Mads Skjern befæster og udbygger sin Matador-stilling til nærmest koncernagtige former.

VARNÆS-SIDEN: I løbet af de tre første episoder findes der tre forløb, der tematiserer Varnæs-derouten og stigende afhængighed af Mads Skjern og Skjold Hansen. Det første forløb er konflikten om besættelse af embedet som organist i Korsbæk Kirke, hvor Elisabeth Friis og lærer Andersen er ansøgere. Det er menighedsrådsformanden, Mads Skjern, der skal afgøre valget mellem de to an-

søgere. Inden afgørelsen har Elisabeth Friis demonstreret ved en koncert, at hun er bedst kvalificeret, så for Mads står valget mellem saglighed over for ønsket om hævn over Varnæs-familien. Mads hælder til hævn, der dog også begrundes med hans indremissionske forargelse over Elisabeths holdninger til abort. Undervejs i forløbet overtales han dog af Ingeborg til at ansætte Elisabeth, hvorved hendes forbliven i Korsbæk sikres, mens lærer Andersen, der i forvejen er tillagt skurkerolle, bliver udgrænset, og forløbet kan ende i harmoni. Men samtidig er Mads Skjerns renlivede afholdenhed og hævntørst yderligere blevet skilt ud fra Ingeborg Skjerns saglighed og tolerance. Dette gentages nu stort set i konflikten omkring Vicki Arnesens ansættelse som lærer på privatskolen i Korsbæk. Hendes egenskaber er blevet ændret ved samværet med Herbert Schmidt, hun har opgivet sin skuespillertilværelse og med en nyligt afsluttet lærereksamen søger hun nu arbejde i Korsbæk. At det er slut med driftsafhængigheden overbevises seeren allerede om i den indledende festsekvens, hvor hun afviser tilnærmelser fra den unge Gustav Friis. Hendes normskift er gennemført, omend ikke så vidtgående som Mads' renlivede beherskelsesposition. Hun får da også stilling ved endnu en udgrænsning af lærer Andersen.

Den tredje konflikt opstår mellem Mads Skjerns arbejdsmoral og Jørgen Varnæs' mere nydelsesdominerede moral. I første omgang må Jørgen Varnæs godtage arbejdsmoralen i form af fast arbejdstid og underkastelse under Mads' ledelsesret. Men undervejs i forløbet udvides konflikten ved at Jørgen Varnæs blæser på sine arbejdsforpligtelser og Mads' bestemmelsesret for at tilbringe en kæmpejuleferie sammen med sin elskerinde, der bor i Schweiz. Derved kobles nydelsesmoralen sammen med driftsafhængigheden, og denne dekadence straffes af Mads Skjern, idet han lader Jørgen Varnæs nøjes med at arbejde på honorarbasis.

Men Jørgen Varnæs kan ikke leve af det løse arbejde alene og overtaler Hans Chr. til at gå tiggergang til Mads og bede ham om, at Jørgen Varnæs kan få lov at arbejde for begge de konkurrerende kapitaler. Denne scene er den endelige udsoning af den uretfærdige behandling, Hans Chr. gav Mads, da han kom til Korsbæk. Verbalt

antyder han en indrømmelse af sine fejl og gentager den i en efterfølgende scene over for Jørgen Varnæs. Desuden rummer scenen også visuelle tegn på det ændrede styrkeforhold: rumsligt foregår det på Mads' hjemmebane og på Hans Chr.'s initiativ. Og hans mimik er høflig og underdanig i kontrast til Mads, der er kold og forretningsmæssig. Men Mads' nervøsitet før Hans Chr.'s ankomst røber for tilskueren, at han ved, hvad der er på spil. Mads indvilliger i Hans Chr.'s forslag, og konflikten ender i midlertidig harmoni. Med denne scene er Hans Chr. nu tilpas ydmyget til, at han kan tages til nåde og indgå i blokken af overvejende positivt skildrede personer, mens Maude og Jørgen fortsætter ad dekadencens vej indtil videre. Jørgen dog kun i sin fritid.

SKJERN-SIDEN: Tendensen til udspaltning af positive og negative kvalifikationer på henholdsvis Ingeborg og Mads fortsætter i to forløb, der henholdsvis er bærende i episode 14 og 15.

Det første forløb drejer sig primært om den pålidelig ekspedient Arnold Vinther, der både fungerer som kontrast til den upålidelige Jørgen Varnæs og selv gennemløber en kombineret kærligheds- og social konflikt. Han misforstår nogle antydninger fra Mads og tror, at han skal være direktør, derfor vil han slå op med sin hidtidige elskede, damefrisør Agnete Hansen, som han nu anser for at være et upassende parti. Det er for så vidt hans gode ret, men handlingsforløbet lader drifterne løbe af med Arnold, hvorved den mere moralske konflikt mellem den seksuelle udfoldelse sammen med Agnete og forpligtelsen til at tage ansvaret for sine handlinger, dvs. at gifte sig med den forelskede og besvangrede kvinde. Eller i korthed: ren driftsafhängighed versus kernefamilie. Derefter ryddes misforståelsen af vejen, hvorved også konflikten mellem social position versus kærlighed trykkes bort, desuden gør forløbet den rene driftsafhängighed umoralsk ved at lade Arnold fremsætte krav om, at Agnete skal få foretaget en illegal abort. Endnu engang griber Ingeborg ind, den rene driftsafhängighed udgrænses, idet Arnold og Agnete ender i kernefamiliens harmoni. Moralen er ligeså klar som for Jørgen Varnæs; lønarbejdere bør ikke alene være pligtopfyldende, men også have styr på deres drifter.

Forløbet udskiller Mads' rent økonomiske interesser i lønarbejderne over for Ingeborgs menneskelige interesse i samme. Hun ved, hvad der er til Arnolds eget bedste, endda bedre end han selv. Differentieringen fortsætter i Anna-forløbet, der er bærende i episode 15, og som gennemspiller en række konflikter mellem Annas puritanisme og Iben, Ingeborg og Skjern-børnenes holdninger. Men der opstår også spændinger mellem Anna og Mads, der viser sig at have bevæget sig et stykke bort fra Annas normer, men alligevel ikke længere end at han rummer samme selvbevidste intolerance, som Anna plager sine omgivelser med. Denne lighed mellem Anna og Mads fremtræder især to steder. I en scene, hvor de diskuterer mesalliancen mellem Iben og Kristen, bruger Mads, der er presset, Annas våben i diskussionen, nemlig bibelcitater. Han siger: "Jeg er ikke min broders vogter". Citatet er fra forfatterens hånd valgt sådan, at Mads er sig sit medansvar bevidst, samtidig med at han bruger dette citat til at afvise medansvaret over for Anna. Citatet er nemlig Kains svar til Gud efter drabet på sin bror Abel. Hans bekymrede og rugende mimik, der i denne scene vendes bort fra, dvs. skjules for Annas synsfelt, visualiserer samme indre modsætning og peger frem mod den gentagelse af fejlen, som Mads begår i forhold til datterens giftermål, nemlig økonomiske kalkulationer ind over kærlighedsanliggender. Ligheden fremtræder også i slutscenen, hvor skurken Anna udgrænses af Korsbæk-universet. De har samme stive kropsholdning og samme sammenbidte mimik, der vises i nærbilleder. Ja, Mads fremtræder endda hårdere end Anna, idet hun bevæges af Ingeborgs tolerance, mens Mads forbliver urokket fjendtlig. Forløbet demonstrerer således både den samme selvbevidste intolerance og de forskelle, der er opstået med hensyn til graden af afholdenhed og synet på arbejds løn, hvor Mads virker helt frivolt i sammenligning med Anna.

LAURA-KONFLIKTEN: Krumtappen i hovedforløbet er konflikten mellem Laura og hendes arbejdsgiver Maude i episode 16. Denne konflikt indlejres i hovedforløbet via et par scener, der modstiller Ingeborgs menneskelige interesse for lønarbejderne med Maudes tilside-sættelse af arbejdsaftaler. Derved forskydes kontradiktionen: lønarbejde versus kapital til intimsfæren og fremtræder som den kontrære konflikt mellem menneskelig interesse og udnyttelse af løn-

arbejderne. I første omgang forbliver Laura loyal, men i det trefasede forløb, der gennemspilles i episode 16, kommer jordskælv.

Første fase er en medaljeoverrækkelse, der skulle være en påskønnelse, men pinagtigt tydeligt overbevises først seeren og siden Laura om herskabets reelle interesseløshed. I stedet for integration og samarbejde blotlægges de reelle klasseforskelle. I anden fase siger Laura op, flytter fra Varnæs-hjemmet og begynder en tilværelse som løs kokekone, hvorved hun stifter bekendtskab med endnu værre arbejdsgivere. Maude oplever hendes flytning som en katastrofe (effektfuldt skildret i krydsklipning med folks reaktion på besættelsen). Desuden fungerer Lauras afrejse som markør af næstsidste trin på Varnæs-familiens deroute. Bruddet sender seerens følelser ud i ambivalens mellem fryd over Lauras frigørelse og medlidenhed med den hårdt prøvede Varnæs-familie ved tabet af det eneste stabile moment i deres del af Korsbæk-universet. En ambivalens, der underbygger den gradvise omvurdering, der sker fra negativ til positiv værdi på Varnæs-siden, efterhånden som normerne ændrer sig og harmoniseringen af hovedkonflikten nærmer sig.

Harmoniseringen af Laura-forløbet påbegyndes samme sted i teksten, som derouten når sit nulpunkt, nemlig et alsangsagtigt møde om anlæggelse af en folkepark. Maude er ved en misforståelse kommet med til mødet, der viser sig at være et socialdemokratisk komplot. Sekvensen har to resultater: 1) et første skridt, omend nødtvunget, mod harmoniseringen, idet Varnæs, Skjold Hansen og Skjern må alliere sig mod angrebet på deres sommerhuse. 2) alliancen ledes af Mads, hvorved nedgangen i social status bliver åbenbar for selv Maude Varnæs, der indleder et kæmpeskænderi med Hans Chr. på hjemvejen. Varnæs-familien har nået sit nulpunkt.

Her træder Laura bogstavelig talt atter ind i billedet, og tredje fase, hjemkomstfasen, er i gang. Laura kommer atter tilbage til 'sit' køkken og genansættes på Hans Chr.'s initiativ, harmoniseringen er i hus. Konflikten udnyttelse versus menneskelig interesse blev udvidet til en mere vidtgående konflikt mellem hårdere udnyttelse end Maudes og Ingeborgs menneskelige interesse, og det giver

plads for mediering ved hjælp af Hans Chr.'s menneskelighed, kombineret med Lauras affinden sig med den relativerede udnyttelse. Herved henter seeren sig i tilgift til harmoniseringen en gedigen hjælp til selv at affinde sig med dennes eget konfliktfyldte lønarbejderliv. Med Lauras tilbagevenden har Varnæs-familien allerede taget det første skridt bort fra deroutens nulpunkt, det er faktisk den første entydigt positive begivenhed, der er hædt dem i episode 13 til 16.

SKJERN-SIDEN: Efter Laura-konflikten udbygges udspaltningen på Skjern-siden. Mads fortsætter sine økonomiske kalkulationer ind over intimsfæren. Mod Ingeborgs vilje tvinger Mads, på grund af sine normer, Daniel ind i en uddannelse, der negligerer hans kreative interesser og kvalifikationer. Og i et kærlighedsforløb, der langt hen er parallelt med trekantforholdet mellem Iben, Kristen og Elisabeth støtter Mads alliancen mellem Mogens og datteren Ellen, mens Ingeborg har sin tvivl. Denne gang er det Ulrik Varnæs, der trækker det korteste strå, men harmonien oprettes foreløbigt med bryllupshøjtideligheden. Ellen er selv i tvivl om forehavendet, men Mads støtter forbindelsen ud fra to motiver. Dels de økonomiske muligheder, der ligger i forbindelsen til Mogens's far, dels ønsker han at undgå slægtskab med Varnæs-familien.

VARNÆS-SIDEN: På Varnæs-siden er derouten standset, men der løber en konflikt, der egentlig allerede startede i episode 13 mellem Maude og hendes børn. Den tematiserer Maudes manglende opfyldelse af børnenes kærlighedsbehov, får et nyt toppunkt i konflikten omkring kondomautomaten og slutter uharmoniseret med, at børnenes had og frustration kommer til fuldt udtryk, da Ulrik med grådkvalt stemme skælder Maude huden fuld og som konklusion råber: "Du har aldrig brudt dig om andre end dig selv!" Maude synker sammen på en stol og stirrer ud i luften, endelig bevidst om sin egen menneskelige afstumpethed, inkompetence og egocentricitet.

Dette er Maudes personlige nulpunkt, men selvom denne konflikt ikke harmoniseres for indenværende, så overlejres den af harmonien fra det andet forløb i episode 18, hvor jøden Steins redning ud-

virkes af Maudes medmenneskelige og selvstændige indsats. Foruden forløbets egen spænding fungerer det også som næste trin på harmoniseringens vej. Redningen bliver nemlig et fælles projekt for de centrale Varnæs-personer, hvor især Maudes deltagelse er vigtig, fordi hun var den sidste hindring for harmoni på Varnæs-siden og for de halvcentrale personer Kristen, Daniel og Larsens på Skjern-siden. Her træder menneskelighed og tolerance ind som fællesnævner, en fælles kvalitet hos begge familier i konfrontation med tyskeres intolerance og umenneskelighed over for jøderne. De indbyrdes normforskelle lader sig reducere til lighed i sammenligning med den fælles fjendes normer. Uden for denne harmoni står dog stadig Mads, der til gengæld har oparbejdet en hårdhed, som det nok vil tage endnu seks episoder at få bugt med.

Normkonfliktens 'løsning'

Normkonflikten tegner til at blive medieret omkring en midterposition, som vi har kaldt bemestringspositionen, og som vi vil beskrive ved hjælp af nedenstående skema.

BEHERSKELSE	BEMESTRING	DEKADENCE
Negativt valoriseret Anna Mads	Positivt valoriseret Ingeborg Hans Chr. Elisabeth Vicki Maude	Negativt valoriseret Jørgen Varnæs
manisk foretagsomhed selvbevidst intolerance	arbejdsomhed tolerance	nydelsesmoral hierarkiserende omgangsformer
økonomisk kalkulation i kærlighedsanliggender økonomisk fornuft	driftsstyring menneskelig fornuft	driftsafhängighed normbestemthed

Som seere følger vi , at hovedforløbet lader forskellige fraktioner af borgerskabet i Korsbæk forbrødre sig på denne normposition, mens stadig fastholdelse af den rene beherskelse eller dekadencen trues med undergang.

Hovedforløbets omrokering af personernes normer og udspaltningen af kvaliteter skiller efterhånden de oprindelige normer så langt fra hinanden, at der bliver plads til den mediering som vi har kaldt bemestringspositionen. Denne har for så vidt hele tiden været til stede hos personerne Ingeborg og Katrine, men den gøres stadig mere signifikant og positivt valoriseret undervejs i hovedforløbet. Det sker i takt med at den rene beherskelse bliver negativt valoriseret og dekadencen opgives af stadig flere medlemmer af Varnæs-familien til fordel for bemestringspositionen. Efterhånden som personerne indfinder sig på denne, skildres de med overvejende positiv valør, efterfulgt af seerens sympati og identifikation. Afkodningen af hovedforløbet domineres af en mulighed, bemestringen er vejen til harmoni.

Denne virkning forstærkes af sammenkoblingen mellem de enkelte forløb og hovedforløbet. De enkelte forløb demonstrerer, hvorledes hovedkonflikten og normerne bag den afstedkommer pinlighed, spændinger, ulykker, brud og disharmoni ikke alene forde centrale personer, men efterhånden berøres de fleste personer i Korsbæk-universet af konflikten i større eller mindre tidsrum. Derved ophobes et stadig større behov for hovedkonfliktens bilæggelse hos seeren. Dette forstærker godtagelsen af den bemestringspositionen , som kan bringe konflikten ud af verden. Den modtages i glæde og med fuld musik.

Det man modtager er faktisk en undsigelse af den arbejdsfrie nydelse og den altfortærende lidenskab samt nogle stive omgangsformer, der skulde tjene til at fortrænge det ubehagelige, men som tværtimod fremkalder pinlighed. Som alternativ fremholdes bemestringen, der også er kompromis i forhold til den forkrampede beherskelse. Denne bemestring fremkommer imidlertid ved en spaltning af beherskelsespositionen og det tilsyneladende kompromis kræver ret beset lige så vanskelig selvdisciplinering som beherskelsen.

Den stadig mere maniske foretagsomhed, der udvikles hos Mads, er udspaltet fra den arbejdsomhed, pligtopfyldelse og pålidelighed, som Ingeborg er bærer af, og som Varnæsfamilien antager. Den forudsætter evner til at kunne pendle mellem nydelse og pligt, evne til bestandig ny selvdisciplinering. Her har den konstant disciplinerede dog i det mindste vanen som hjælper.

Ligeledes hjælpes den selvbevidste intolerance af at kunne afgrænse sig totalt fra det, der er skræmmende, truende, uforståeligt anderledes. Den tolerante må derimod kunne beherske sin angst, for det der er anderledes, for at kunne være imødekommende, åben og overbærende.

Lidt anderledes forholder det sig med driftsstyring, her udspaltes først og fremmest økonomiske kalkulationer ind over kærlighedslivet som uacceptabelt. Serien fastholder parforhold baseret på kærlighed og ansvarlighed som det alternativ, som de driftssafhængige Varnæsser må anamme eller gå til grunde. Psykisk set er det altså her stadig den rene beherskelse, som serien fremlægger, men den iscenesættes som kompromis via udgrænsningen af Mads' uacceptable kalkulationer.

Endelig udspaltes den isolerede økonomiske fornuft, som Mads repræsenterer, fra den menneskelige fornuft, der søger andre glæder end kapitalakkumulation og udvidelse af det territorium, man behersker. Her er ikke tale om forskellige beherskelsesformer, men om en iscenesættelse af den menneskelige fornufts dominans over den økonomiske fornuft. Når det kan virke troværdigt, skyldes det en forskydning undervejs i hovedforløbet bort fra den økonomiske konkurrencekamp, som skubbes diskret i baggrunden til fordel for intimssfæreproblemer, der ikke i så direkte forstand plages af økonomiske tvangsmekanismer.

Sammenfattende må man sige, at der sker en udvikling i storforløbet, hvor dele af beherskelsespositionen forkastes til fordel for andre beherskelsesformer, mens andre dele blot flyttes over i medieringsfeltet. Det psykiske grundlag er stadig beherskelsen, man bør præstere en passende beherskelse, ellers går det ildt! Matador er et moralsk spil.

PROVINSBEGREBET SOM ANALYSEKATEGORI

I det foregående har vi set, hvordan konflikt-harmonistrukturen er bestemmende for hovedforløbet, og vi vil nu prøve at se lidt nærmere på personernes indbyrdes relationer i miljøet. Derved kommer vi endnu engang ind på spørgsmålet om historicitet, men her er synsvinklen en anden. Korsbækmiljøet rejser en provinsproblematik, der rummer mulighed for en anden historiebevidsthed end den, hovedforløbet formidler. Nærmere herom senere. Vi inddrager den nyere kritiske provinsforskning inden for litteratur-og samfundsvidenskab for at kaste nyt lys over bestemte problemstillinger, som i første omgang har noget med provinsbyen Korsbæk at gøre¹⁾. Fx. kan man fokusere på, hvorfor kapitalismen i Mads Skjerns skikkelse ikke sætter sig modsætningsfrit og restløst igennem her. Herved kommer vi også ind på, hvorfor Matador skaber så stor genklang hos seerne, hvilke behov mødet med et historisk provinsmiljø fra 30'erne og 40'erne kan imødekomme. Det forekommer nærliggende at nævne seriens morskab og harmonisering som forklaring, men den er jo også problembehandlende, ikke kun passiviserende. Vores tese er, at seerne får aktiveret enten en personlig erindring om perioden og lignende miljøer og/eller en slægtshistorisk erindringsrest²⁾ om en forholdsvis mere overskuelig og selvforvaltet samfundsorganisering. Denne forestilling kan virke tiltrækkende på det moderne 80'er menneske, der oplever sin egen hverdag som brudfyldt og uoverskuelig. Vi mener, udslaget ikke kun bliver en regressiv, nostalgisk begrædelse af tabt idyl og overskuelighed, men en kim til oparbejdelse af historisk bevidsthed, som indebærer, at historien opleves konkret som foranderlig og derfor udløser nogle håb og ønsker om en anden fremtid. Denne form for historicitet besvarer ganske vist heller ikke, hvorfor ændringer bliver mulige og nødvendige. Til gengæld visualiseres i Matador en historisk periode som en brydningstid med både integritet og konflikter/brud på et lokalt og personligt-livshistorisk plan. Det, mener vi, kan aktivere subjektive behov for ændringer, som naturligvis er lige så nødvendige som en mere objektiv begribelse af historien. Det er den dobbelte brugsværdi, som vi før har talt om, nemlig harmonisering og overskridelse, vi vil forsøge at påvise med provinsforskningens begrebsapparat.

Først må vi slå fast, at provinsbegrebet dækker over andet og mere end en geografisk størrelse, nemlig økonomiske og ideologiske særtræk, der kan forekomme både i storbyen og på landet. Flemming Arentofts definition kan referere til både Korsbækuniverset og nutidige livssammenhænge:

Den geografiske dimension af den beskrivende art er blevet underordnet det ideologiske mønster. Provinsbegrebet er blevet til ideologi. I forhold til København er det regionernes og byernes karakter af småborgerlighed, af snæverhed og restriktioner, præget af de mindre dimensioner, der er afgørende. (...) Provinsen som ideologisk struktur, påhæftet disse betydninger, er i sin oprindelse centerorienteret, udviklet og båret af det akademiske borgerskab i centret. Det er ikke "provinsen" selv, der er oprindelsen til provinsideologien. Befolkningen i periferiområderne er i det højeste underlagt denne ideologi som et kollektivt mindreværdskompleks..³⁾

I Korsbæk ses, hvordan forholdet til København er præget af dette "kollektive mindreværdskompleks", som især det gamle borgerskab forsøger at overvinde ved at tillægge sig en 'adækvat' livsstil. I episode 13, "Et nyt liv", udgør Varnæs' fransk-inspirede fest et komisk eksempel på denne stræben.

Imidlertid har der også historisk set været gjort oprør mod provinsideologien, og i Matador repræsenterer Katrine mest typisk denne modstand i og med hendes stærke grundtvigianske rødder og tilhørsforhold til partiet Venstre. Hun står for en dannelsesstrategi, som bevidst har gjort op med provinsideologien på et bestemt historisk tidspunkt ved at manifestere en kulturel og ideologisk provinsidentitet i forbindelse med bøndernes højskole- og andelsbevægelse, venstrepressen m.m.⁴⁾ Det er betegnende, at denne tradition, der startede i sidste tredjedel af 1800-tallet, er vigende i 30'erne, men hos Katrine lever stærkt som ideologisk mønster. Den kapitalistiske udvikling foregår netop ikke uden hindringer. Her kommer vi ind på Blochs begreb "usamtidighed", der betegner det forhold, at

...der på én og samme tid og modsigelsesfuldt eksisterer både fuldt udfoldede kapitalistiske og et "efterslæb" af førkapitalistiske produktionsforhold og ideologier.⁵⁾

Det er dog vigtigt at huske på, at usamtidighed ikke behøver at betegne noget tilbagestående i reaktionær forstand. Katrines

tilbageholdenhed med at lade sine penge arbejde for Mads' kapital indeholder en moralsk uvilje mod den kapitalistiske udvikling, som Mads repræsenterer. Usamtidigheden eksisterer ikke som ren kategori. Den aktiveres som modstandsform under kapitalismen og kan nærmere betragtes som proces end som tilbagestående, statisk livsform.

I Korsbæk er økonomi og moral tæt forbundne størrelser, hvilket ovenstående eksempel også viser. Begrebet moralsk økonomi⁶⁾ betegner en organisering af samfundslivet, som oprindeligt hører til i et førkapitalistisk samfund. Den overlever som modstandsform under kapitalismen især i forbindelse med småborgerskabet, der står uden for den direkte værdiakкумуляtion og dermed klassekampen. I Matador smitter den moralske økonomi ydermere af som klassemedierende faktor i forholdet mellem proletariatet, især tyendet, og borgerskabet. Dette kan aflæses i fx. Lauras loyale holdning til sit herskab.

Småborgerskabet havde sine forudsætninger i det feudale system, hvor økonomi, politik og (religiøs) moral var vævet snævert sammen. De økonomiske forhold under kapitalismens udryddelse af småejendommen og polarisering af samfundsklasserne blev ikke betragtet og kritiseret ud fra rent økonomiske kategorier af dette usamtidigt-anakronistiske småborgerskab. (...) Det overordnede i begrebet var en højere retfærdighed, som med økonomiske baggrund i ækvivalensbyttet ... skulle sikre en jævn fordeling af goderne.⁷⁾

Hele problematikken om social opstigning, som er indeholdt i hovedmodsætningen, viser, hvordan den kapitalistiske udvikling slår senere igennem i Korsbæk, usamtidigt i forhold til centret. I den sammenhæng er Mads at betragte som 'samtidig'. Ved at udnytte og omfunktionere elementer af en småborgerlig, indremissionsk opdragelse evner han at tilpasse sig udviklingen og kalkulere rationelt og effektivt. Han imødekommer fx. lynhurtigt behovet for mørklægningsgardiner på besættelsesdagen, iværksætter omsyning af tæpper og lagner til tøj p.g.a. råvaremangelen og starter som følge af samme en tekstilfabrik (hørvævning). hele hans ydre beherskelse, hans autoritære opdragelsespraksis og strenge arbejdsmoral kommer ham til gode under den sociale opstigning, men ind imellem må han bøje sig i konfrontationen med miljøets moralske økonomi, som han som (uønsket) tilflytter ikke

har forholdt sig synderligt meget til. Han må med fare for sin forretning transportere Røde til København i én af sine vogne for at redde ham fra nazisterne, da Katrine gør ham opmærksom på, at Røde flyttede gratis for ham, da han kom til Korsbæk. Dette ækvivalentbytteforhold, som også indbefatter sådanne tjenesteydelser, er karakteristisk for moralsk økonomi.

Vi har set på provinsbegrebet i forhold til ulige udvikling på det økonomiske og ideologiske plan, men en anden vigtig faktor i forholdet til seerens oplevelse er hele hverdagslivets karakter af intimitet og bekendthed. Her har fx. bysladderer betydning i Korsbæk som moralsk normativ instans, der tjener til at fastholde enkeltindividerne på en bestemt status i forhold til samfundet, men sladderer kan også udtrykke omsorg.⁸⁾ For seeren er sladderscenerne (fx. tirsdagsvisitterne hos Maude Varnæs og mændenes snak i jernbanecafeen) med til at opbygge kontinuitet og sammenhæng i det korsbækske univers, selvom det gentagne mønster til tider afbrydes brat, eksempelvis i form af nazisternes indtrængen. Ved et teselskab hos Maude kommer hr. Holzer pludselig, som Maude tidligere har mødt i København, hvor hun ikke vidste noget om hans relation til de tyske besættelsestropper. Det antydes, at harmonien ikke er ubrydelig, men at selv Maude kan tvinges ud i en stillingtagen.

Som eksempel på provinsspecifikke konfliktlinjer, vil vi bruge episode 15, "At tænke og tro". Her er det specielt en konfirmationsfest, der tematiseres og endda problematiseres ud fra flere synsvinkler. Festen udspringer af traditionen. Den er samlingspunkt for familien, og der er lagt op til en markering af Skjerndynastiets position. Imidlertid er der både før og efter festen konflikter, som rækker ved konfirmationens samfundsmæssige og religiøse grundlag. Faster Annas tilstedeværelse virker som katalysator for en familiekonflikt med flere akser, der delvist har baggrund af religiøs uoverensstemmelse. Anna og Mads kommer til at repræsentere modsætningen mellem land og by, mellem et naturbundet landbrugssamfund og et begyndende kapitalistisk udviklet bysamfund, mellem religiøst begrundede, puritanske normer og en mere kapitalistisk kalkulerende og fleksibel holdning, delvist mellem religion og ateisme, repræsenteret af Da-

niel. Provinsproblemet har her en anden dimension. Korsbæk får storbytræk i forhold til det 'bøhland', som Anna repræsenterer. I hvert fald er der oplagt tale om ulige udvikling. I Jernbanecafeen meldes hendes ankomst "helt over fra det mørke Jylland" (Larsen). Hele hendes attitude bærer præg af værdighed, sammenbidthed og kulde. Kropsholdningen er rank, men ufri, kjolen mørk og takkelig. Det ubehag, hendes tilstedeværelse giver de andre, understreges af mimikken, især Mads og Ingeborgs signaleren til hinanden. Dialogen er neutral og befinder sig på et konventionelt, konverserende plan, men den kan tolkes som indirekte kritik, og ved kaffebordet bliver stemningen efterhånden pinlig. Bl.a. tales der om aflønning af tjenestefolk, og modsætningen fremtræder mellem en småborgerlig, religiøst begrundet gerrighed i forlængelse af en afkalds- og nøjsomhedsmoral og en mere generøs, men kalkulerende kapitalistisk rationalitet. Man kommer først og fremmest til at tage afstand fra fasterens dobbeltmoral, hun er netop gerrig (camoufleret som godgørenhed) og selvhævdende. Imidlertid ligger også til grund for hendes adfærd religiøst farvet modstand mod kapitalismen. Umiddelbar antipati mod Anna og forskydning af sympati til Mads slører imidlertid denne kritik.

Korsbæk er ganske vist inde i en industrialiseringsproces, men byen præges tydeligvis stadig af et ideologisk mønster, der har rødder i tidligere perioder. Det giver en vis kontinuitet og resistens, som vanskeliggør, at de kapitalistiske markedsmekanismer får overtaget, og statsintervention spiller endnu kun en perifer rolle (fx. Valutacentralen, som Mads netop ved sin dygtighed kan omgå). Det var fra begyndelsen vores tese, at seriens stiliserede 30'er univers trods alle dens udeladelsessynder bl.a. aktiverer længsler hos seerne mod overskuelighed, sammenhæng og selvforvaltning. Vi vil prøve kort at se på, hvad det er for træk i vores levede hverdag, som ligger til grund for denne længsel.

Se engang på nøglefiguren Mads og hans forhold til tiden. Han lever i høj grad efter urets tid, den abstrakte kapitalistiske tid. 'Tid er penge'. Han er den person, der fx. ikke længere har tid til at deltage i missionsstævnerne (episode 15). Han skynder

sig også på arbejde efter radiomeddelelsen om besættelsen (episode 16). Mads markerer en tendens, som accelererer i og med kapitalismens fremvækst, og som i høj grad er aktuel for seeren, nemlig kvantificering af tid og fysisk opdeling af rummet i sfærer, opsplitning mellem bopæl, arbejde, uddannelsessted, butikker, institutioner o.s.v. Hvad enten vi har lønarbejde eller ej, gør en stigende samfundsmæssiggørelse af hverdagen sig gældende. Vigtigt er skellet mellem arbejde og fritid, men vi må ikke glemme at medtænke sammenhængen mellem disse livsområder, hvor fritiden langt hen skal fungere som reproduktionstid, og fx. fysisk eller psykisk udmattelse efter arbejdet kræver sin tid for at kunne overvindes. Lefebvre siger:

Das Verhältnis zwischen Freizeit und Alltag ist kein einfaches: Einheit und Widersprüche charakterisieren es in gleicher Weise (ein dialektische Beziehung also. Man kann es nicht auf eine simple Differenz zwischen "Sonntag" und "Werktag" reduzieren, was bedeuten würde, dass sie einander äusserlich sind. Die Freizeit - wenn wir den Begriff zunächst noch ohne nähere Prüfung anwenden - lässt sich von der Arbeitszeit nicht trennen.⁹⁾

I forhold til en oplevelse af hverdagen som formelt fragmenteret kan TV fungere på flere måder. Det bryder med en ellers opsplittet døgnrytme resten af dagen. Samtidigt reproduceres ofte en lignende opsplitning i enkeltudsendelser. Fx. benytter 'nye' programtyper som shows og quizprogrammer sig af den internaliserede arbejdstids normer.¹⁰⁾ Seeren skal hurtigt kunne opfylde bestemte krav, fx. i form af spørgsmål. Denne fordring er ofte uden indre meningssammenhæng og uden rationel begrundelse. Uden at beskrive arbejdsprocessen direkte har sådanne programmer skjulte referencer til arbejdet og kan på den måde fungere disciplinerende.¹¹⁾

I modsætning hertil er Matador et program, som dels i sig selv varer forholdsvis lang tid (1½ time pr. aften), og dels fremstiller et episk, sammenhængende, kontinuert udviklingsforløb som gør, at den i højere grad modsiger sædvanlig tidsmæssig fragmentering i TV-udsendelser. Den etablerer rationelle sammenhænge i tid og rum, og den aktiverer historisk erindring om en tid med en kvalitativ anden hverdag og andre livsformer. Det er samme hammel, Morten Korch-filmene trækker på, og her er vi måske

fremme ved et centralt punkt i den fascination, Matador udøver:

...mindet om denne produktionsmåde der stadig er aktiv i manges erindring. Og der knytter sig mange ideologiske forestillinger til netop denne produktionsmåde. (...) set i industriarbejdets perspektiv og ofte endda farvet af barndommens lys, er det ikke svært at forstå landmandslivets fascination.¹²⁾

Den omtalte ændring i forholdet til tid og livsrytme synes måske perifer i forholdet til begrebet provins, men den har i høj grad også noget at gøre med den geografiske provins' omkalfatring i og med den omfattende industrialisering, der sker efter 2. verdenskrig. Denne tegner sig også i form af urbaniseringstendenser, både i form af fysiske ændringer i landskabet (fx. nye områdetyper som villa-sovebyer) og større ensartethed i alle danskeres livsform - tag udbredelsen af TV som eksempel. På den anden side ser vi både i byen og på landet provins som usamtidig livsform, økonomisk og ideologisk leve videre som længsel efter det 'anderledes', fx. manifesteret i idyllisering af det 'landlige', 'det nære samfund' o.s.v. Her mener vi så, Matador giver et mere sammenhængende råmateriale til en progressiv bearbejdning af brudoplevelser og mangler end fx. reklamens visuelle løfter om forandring (vel vidende at Matador og reklamer fungerer i helt forskellige sammenhænge). Til forskel fra disse placerer Matador behovstilfredsstillelsen i en lokalitet og et historisk rum, hvor overskuelighed og sammenhæng er under nedbrydning/afvikling i samfundet. Og netop denne visualiserede historie giver seeren mulighed for at oparbejde hans/hendes egne brud- og mangelooplevelser (fx. storbyisolationen) til historisk erfaring.¹³⁾

Fra denne mere overordnede diskussion vil vi som det sidste punkt gå over til at beskrive en højst typisk nutidig problemstilling, nemlig kønsrolleproblematikken, som indtager en helt central rolle i Matadors tematik. Dette problemfelt lægges via en historisk derealisering tilbage til 30'erne og 40'erne. En tematisering af roller i Matador er naturligt sammenvævet med familierum og familiestruktur. Vi vil redegøre for, hvorledes kvinderoller/manderoller overvejende tematiseres ind i og op imod familien, som den skildres i Matador. Vi tager udgangspunkt i familierummet.

KØNSROLLEPROBLEMATIKKEN

Familierummet

Familierummet er af afgørende betydning i Matador. Dette bliver særdeles tydeligt, hvis man tæller antallet af scener optaget i hjemmet, dvs. i intimssfæren og sammenligner med antallet af optagelser udendørs og i socialssfæren. Denne opstigningens historie midt i 30'ernes krise, som Matador skildrer, er nemlig formidlet via en familiesynsvinkel.

Hvorfor er dette familierum så vigtigt i Matador? Vi mener, at vi her skal ind omkring de forhold, der hersker i familien idag i begyndelsen af 80'erne. I modsætning til familiesituationen nu er den familiestruktur, der gengives i Matador ikke i så høj grad samfundsmæssiggjort. Her er ikke tale om funktionstab, omstrukturering og desorganisation i form af ændringer af de familiale aktiviteter til opgaver for hele samfundet i det omfang, vi kender det ¹⁴⁾. Familiens mere og mere omsiggribende desintegration, fra især 60'erne og frem, tilsvarende den kendte vækst i den socialstatslige aktionsradius, hvilket vil sige, at staten har overtaget en masse af de funktioner, der traditionelt tilkom familien, bl.a. indenfor uddannelse, opdragelse og forsørgelse. Vi skal ikke her komme ind på, hvad denne tendentielle funktionstømning betyder for den interne familiestruktur, men det er den familiestruktur, der er udgangspunktet for den, der ser Matador.

Edvard Shorter siger, at særligt tre aspekter af familiens tilværelse idag udvikler sig i retninger, der savner historisk fortilfælde. Han skriver:

Eet af disse aspekter er den definitive kappen de bånd over, der forbinder yngre med ældre generationer 15) - en ligegyldighed hos ungdommen overfor familiens identitet, overfor hvad den står for, der viser sig i forskellige værdisæt hos forældre og børn. Et andet aspekt er den nye mangel på stabilitet i parforholdet, der afspejler sig i de skyhøje skilsmisetal. Et tredje er den systematiske nedbrydning af "redeforestillingen" om tilværelsen i kernefamilien, der har været følgen af en ny kvindefrigørelse; for en stor del af den kvindelige befolkning i den vestlige verden har det vist sig, at reden, når det kommer til stykket, ikke alene er lykken. 16) "

Disse aspekter er faktisk tematiseret i Matador, og især de to sidste har en fremskudt placering ift. de problemer, der gribes fat i. Funktionstømningen tematiseres altså i et vist omfang, og således at mange af de træk, som findes i nutidens familier, kan genfindes i Matador. Dette er især tydeligt i Skjernfamilien.

Hvad kan dette så betyde for seeren, at familien netop er fremstillet i en periode, hvor denne funktionstømning endnu ikke er så udfoldet? Familiesammenholdet og den familiemytologi, som vi alle er socialiseret til at tro på på et eller andet plan, er i Matador fremstillet som ståsted med en vigtig emotionel ventilfunktion. Denne funktion er nødvendig i den omvæltning, familierne og individerne udsættes for i 30'erne og 40'erne i form af omlægning af kapitalstrukturen, som Mads Skjern er bærer af. Denne omlægning får naturligvis stor betydning for det sociale liv, "Tiderne skifter, og sæder mildnes", som Jørgen Varnæs siger, og ind i dette er det, at kernefamilien fungerer som rede i Matador. Varm og beskyttende sikrer den børnene mod den ydre voksenverdens forskellige former for pres, hvilket fx ses i Ingeborgs forhold til Daniel, og den giver mændene et sted, hvor de efter arbejdsdagen med Shorters ord kan "søge tilflugt mod konkurrencens iskolde vinde."¹⁷⁾

Men dette er kun den ene side af beskrivelsen, nemlig den delvist nostalgiske drøm om en anden familie, hvor familien er en rede, og hvor den indeholder tryghed og stabilitet. For samtidig er familien også en uglerede af konflikter og problemer. Den rummer således både genkendelses- og identifikationsmuligheder for 80'er-familien og mulighed for nostalgiske drømme.

Der tematiseres således nogle brud ift. det slægts- og familiesammenhold, der har været norm i Korsbæk. Der beskrives en udviklingstendens, der går i retning af, at grundlaget for sammenhold bliver snævrere. Fx er der ikke længere søskendesolidaritet mellem Anna og Mads Skjern, og Skjern- og Varnæsbørnene kommer sammen pga. personlige sympatier, der vægter tungere end solidariteten med voksengenerationen. Maudes forhold til børnene udgør også en opløsningstendens.

Familien er altså i Matador beskrevet i al sin dobbelthed, en dob-

belthed af konflikter og tryghed. Der øves ikke egentlig kritik mod familien, men den udviser en række modsætninger, der fungerer indenfor samme univers. Mon ikke netop denne modsætningsfylde griber fat i vores virkelighedserfaringer?

Man skal lægge mærke til, hvem det er, der primært skaber og forvalter de direkte og konkrete dagligdagsrelationer i familien. Det er kvinderne, og dette leder os over i det, der er det centrale tema i de sidste 6 episoder, som er meget centreret om kønspolitik og specielt omhandler kvindens undertrykkelse og frigørelsesforsøg.

Den kvindelige livssammenhæng

Da familien og hjemmet i Matador valoriseres positivt, og da det primært er kvinderne, der er ansvarlige for dette område, er det klart, at det i Korsbæk er hos dem, de kvalitative strukturer og potentialer ligger. Den kvindelige livssammenhæng i husholdning, familie, ven- og bekendtskabskreds er det område, som kvinderne entydigt relaterer sig til, og hvor de er dækket af hverdagsrutiner.

I den politiske økonomis forstand er kvindernes virksomhed på disse områder uproduktiv, men som Ulrike Prokop skriver, implicerer produktionsbegrebet ikke kun produktion af materielle goder, men derimod også altid samtidig produktion af livssammenhænge i form af socialisation, af sociale relationer etc.¹⁸⁾ Netop i den kvindelige livssammenhæng spiller produktionen af sociale relationer og immaterielle produkter en afgørende rolle, og indenfor denne produktion har der udviklet sig specifikke kvindelige produktivkræfter. Nogle af disse aspekter tematiseres i Matador og samtidig også kvindernes forsøg på frigørelse fra den underlagte rolle, der blot accepterer de umenneskelige og destruktive sider af manderollen. En række større og mindre oprør mod kvindeundertrykkelsen finder nemlig sted. Hvordan dette er fremstillet, vil vi forsøge at vise i det følgende.

Vi vil særligt koncentrere os om fire af kvinderne, nemlig Elisabeth og Ingeborg, Maude og Iben. De positive kvindelige værdier eller mangel på samme, som de sidder inde med, vurderes i Matador meget forskelligt. Både Elisabeth og Ingeborg er skildret særdeles posi-

tivt. De er behovsorienterede og repræsenterer på een og samme gang en traditionel og en ny kvindelighed. Især Elisabeth rummer det fremadpegende aspekt. På den anden side står Maude og Iben, der er helt andre kvindetyper, som absolut ikke indeholder behovsorienteringselementet. Dette er det vigtigste modsætningsfelt i den kvindelige livssammenhæng i Matador. De øvrige kvinder kan indplaceres i det samme spændingsfelt, men de fire nævnte kvinder er dels vigtige personer i Matadoruniverset, og dels udgør de prototyper på måder at administrere kvinderollen på. Vi vil derfor kun i ringe omfang komme ind på de andre kvinder.

Ingeborg og Elisabeth

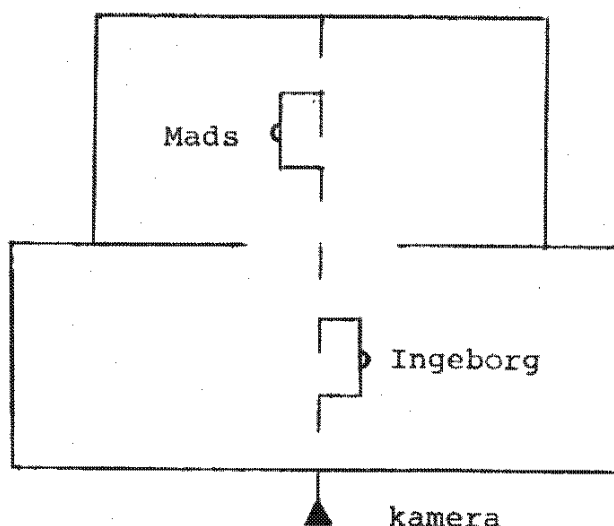
Ingeborg og Elisabeth ses aldrig fremstillet i en situation, hvor de kan blive opfattet negativt. Dette hænger bl.a. sammen med deres visuelle fremtrædelse. Begge bærer praktisk taget altid en takkelig og langt mindre påfaldende påklædning end fx Maude. De to kvinder er i nogen grad materialiserede idealfigurer og ind i dette mønster skal også deres moderate selviscenesættelse ses.

Begge kvinder har været aktive i erhverv, Ingeborg som ekspeditrice i Tøjhuset og Elisabeth som spillelærerinde for borgerskabets børn. Hun er nu organist i Vor Frue Kirke, hvilket ligger helt i forlængelse af, at hun, samtidig med at hun fremstilles som relativt emanciperet og kritisk, er bærer af den borgerlige højkultur. Fordi de begge har været eller er erhvervsaktive, bliver der fremstillet som langt mere selvstændige og troværdige end Maude og Iben. De har altså en mulighed for at forsørge sig selv, og især Elisabeth er skildret så jeg-stærk, at hun i nogen grad er istand til at sætte sine behov igennem. Et tydeligt eksempel herpå var fraflytningen fra Varnæshjemmet.

Ser vi engang på de interfamilære forhold mellem Ingeborg og Mads i scener, der beskriver deres forhold til børnene, udviser de en radikalt forskellig holdning. I episode 17 sidder Mads ved sit skrivebord og læser Berlingske Tidende, mens Ingeborg vanen tro arrangerer en blomsterdekoration. Blandt dagens post er et brev, der meddeler, at Daniel kan komme i lære hos Sands i Hillerød.

Mads billiger selvfølgelig dette, som han selv har arrangeret, fordi han mener, at drengen skal opdrages til at overtage Skjernimperiet, når tid er. Ingeborg derimod stiller spørgsmålstejn ved dette livsarrangement, fordi det overhovedet ikke indeholder nogle af Daniels lyster og behov, der går på at lære at tegne og male. Mads er ikke til sinds at ændre den beslutning, han alene og henover hovedet på Ingeborg og Daniel har taget. Han mener, at Daniel i betragtning af størrelsen på hans realeksamen burde være lykkelig for lærepladsen, og han går så langt som til at sige, "hvad evner har Daniel egentlig?" Mads legitimerer, at det er hans beslutning, der bliver gennemført ved at sige, at "en 17-års dreng ved ikke, hvad han vil" og ved, at det for ham er åbenbart, at sønnen skal overtage forretningen efter ham uanset evner og lyst.

I denne og lignende scener, der omhandler konflikter ift. børnene, optræder et tableau som gentagelsesstruktur. Uenigheden mellem Mads og Ingeborg er visualiseret ved, at Mads sidder ved sit arbejdsbord og Ingeborg ved sit bord i dagligstuen, således at de sidder forskudt for hinanden, mens de taler sammen. De er filmet, så man ser dem begge på een gang, og Ingeborg er i forgrunden. Det kan anskueliggøres i en tegning:

Det, scenen viser noget om, er at Ingeborg i høj grad er præget af behovsorientering, og hun viser langt større interesse for de sociale relationer, end Mads gør. Hun synes ikke, at det er ligegyldigt, at Daniel har lyst til noget helt andet end det, Mads har arrangeret

for ham. Der er også en modsætning mellem produktivt og ikke-produktivt arbejde. For Ingeborg er Daniels kreative evner noget positivt, mens de for Mads' logik er uanvendelige. Ingeborg går langt mere ind for at acceptere folk, som de er i stedet for at lave dem om efter eget forgodtbefindende, sådan som Mads gør. Hun formidler, som også Elisabeth, rigelig emotionel sikkerhed og varme. Af de kønsrollestereotyper, som traditionelt tilskrives kvinder, har såvel Ingeborg som Elisabeth kun påtegninger i den positive side. De besidder sensibilitet, intuition og vigtigst evnen til behovsorienteret kommunikation.

Ingeborgs repræsentative funktion er særdeles tydeligt visuelt fremstillet. Hun ses i praktisk taget hver scene med enten en frugtskål eller blomsteranretning, der begge signalerer den æstetiske fremstilling, der nu er blevet en af Ingeborgs væsentligste funktioner. Hun er ansvarlig for atmosfæren, hyggen, madplanen, indretning, egen selvfremstilling via frisure og tøj, men er ingenlunde tilfreds med denne rolletildeling og ønsker sig tilbage til forretningen igen. Fx siger hun i episode 14 til Gudrun, at "min mand har en eller anden ide om, at jeg skal sidde til stads. Det forbyde Gud". Den udviklingsproces, som Ingeborg gennemløber, bevæger sig i retning af den borgerlige livsform, som Maude repræsenterer.

Ingeborgs behov for ikke kun at være degraderet til den repræsentative funktion er visualiseret på den måde, at hun flere gange, når Mads 'har forretninger' hjemme, først charmerer og snakker med forretningsforbindelsen og viser ham ind. Senere går hun lidt foran døren ind til Mads' arbejdsværelse, og så - helt konkret - skydes skydedøren i for næsen af hende, og hun er i bogstaveligste forstand lukket ude fra det betydningsfulde arbejde. Der zoomes ind på hende, og hun ser opgivende og skuffet ud.

I en del forhold er Ingeborg umyndiggjort. Da hun og Mads skal overtage det store købmandshus, er Ingeborg højlig forbavset, og hun siger bl.a.: "Ja, lad os gå ind og kikke!", og han udsteder yderligere imperativer som fx "Kom herhen!". Til Ingeborgs tøvende indvendinger, der går på, at hun hellere vil blive boende over forretningen, siger Mads, "Jamen, det kan du ikke. De to huse i

Algade skal rives ned.", altimens han forventningsfuldt ser på hende, der står med ryggen til ham. Hun vender faktisk ryggen til hans ekspansionstrang, og scenen illustrerer, hvordan han tager beslutningerne hen over hovedet på hende og slet ikke tager hensyn til hendes behov.

Men trods Mads' beslutningsdominans er Ingeborg ikke i et og alt underlagt hans 'regler' for handling og adfærd. Hun har en selvstændig identitet trods Mads' forsøg på at hindre hendes autonomi. Dette viser sig i, at hun handler selvstændigt ift. urimeligheder, som Mads begår fx overfor Arnold og Agnete. Hun plasterer også ustandseligt på de utidige indgreb, som Mads byder børnene. Det, at Mads' pengelogik, som i socialsfæren er en særdeles effektiv størrelse, på uanstændig vis trænger ind i kernefamilien, som egentlig også ifølge Mads' selvforståelse skulle opfylde redefunktionen ("Ingen skal komme med deres tro og bringe ufred i mit hus", som han siger i episode 15), opfattes af Ingeborg overordentligt negativt. Det ses, at Ingeborgs adfærd er langt mere ekspressiv, ikke-instrumentel og ikke rettet mod virkeliggørelsen af fremtidige mål, sådan som Mads' er.

Via Ingeborgs evne til at leve sig ind i andres behov, det som Prokop kalder den kvindelige imaginationsevne¹⁹⁾, fremtræder Mads' adfærd dobbelt grell. Hendes væremåde bliver en direkte kritik af Mads' manderolle og mere overordnet af den rationelt-økonomiske logik, som han repræsenterer. Men at dette bliver til en modsætningsfyldt kritik, vil vi vende tilbage til.

Også Elisabeth fremstilles via sin altid behovsrelaterede handlen som en positiv identifikationsfigur. I alle henseender er Elisabeth den gode og behovsopfyldende kvinde ift. hele Varnæsfamilien, Kristen og Dr. Hansen, og hun er altid parat til at affyre små solidarisk-kritiske stikpiller, som sætter forholdene i proportion. Fx korrigerer hun den fuldstændigt hæmningsløse ubetæksomhed og mangel på indsigt, som Maude lægger for dagen i en udtalelse som "Det burde være lov, at alle skulle tage til Paris mindst hvert femte år" i episode 13. Elisabeth siger ganske enkelt, at det skulle hun forelægge Stauning, for arbejderne vil sikkert synes godt om for-

slaget.

Elisabeth angriber den stivnede borgerlige kultur, som i egen selvforståelse oplever det som såre naturligt mad de mange klasseprivilegier. Elisabeth tager afstand fra de i hendes øjne umoralske forhold, og hun sidder iøvrigt inde med flere af de træk, som karakteriserer kulturradikalismen i 30'erne²⁰⁾. Hun er præget af den kvindelige imaginationsevne, kulturradikal humanisme med sans for verdens uretfærdighed og hun er en kvinde, der lever alene, selvom Kristen med nogen sandsynlighed venter i kulissen på at optage den brudte forbindelse. Men hvad ser vi så? - En stolt, fri og glad kvinde med en masse overskud? Nej- ingenlunde! Vi ser en fortsat mere og mere sig-selv-ynkende kvinde, en rigtig skyggetante, der til stadighed gør alle de udadlelige ting og er lige betydningsfuld for de mennesker, hun omgås - indirekte ønsker man næsten, at hun forfaldt til en rigtig egoistisk bommert. Selv siger hun, at hun altid er den samme, at hun er ved at blive et trist tilfælde, og at det er hun oprigtigt træt af at være. For hende synes der ikke at være megen grund til at blive i Korsbæk, men alle støtter hende i at blive der. Hun er frustreret og utilfreds med sin tilværelse, selv om hun er den kvinde, der i størst omfang er subjekt for sit liv. Elisabeth er finansielt og emotionelt uafhængig, og det er måske det sidste, der er problemet. Den situation, hun er havnet i, skyldes, at hun har handlet 'forkert'. Idet Kristen er blevet opgivet, har loyaliteten overfor Varnæsfamilien vægtet tungere end egne følelser. Her ligger hunden begravet. Godt nok er det i det matadorske univers udmærket at være en kulturradikal humanistisk kvindefrigjort kvinde, men hvad er det allsammen værd, når man ikke bliver gift? Det er det budskab, der bringes igennem. På trods af den ægteskabskritik, der formidles i Matador, er der altså også noget andet på færde. Hvis man vil være alenekvinde eller bliver det af skæbnens unådige gunst, må man sætte sin livsforventning lavt.

Maude og Iben

Maude blev i de første 12 episoder skildret som en "hypersensibel og uselvstændig overklassekvinde, der ganske vist er pakket ind i vat og uselvstændiggjort via sit miljø"²¹⁾, og hendes overbeskyt-

tede liv giver hende kun en katastrofalt ringe indsigt i, hvordan livet udspiller sig udenfor det borgerlige familierum. I de afsnit, vi analyserer, gives der dog positive brud i Maudes liv.

Noget af 'fejlen' hos Maude og de kønsrollestereotyper, man genfinder hos hende, er, at hun praktisk taget udelukkende har karakteristika i den 'dårlige' skala. Normalt tilskrives kvinde sensibilitet og intuition, som netop er de egenskaber, som Elisabeth og Ingeborg besidder i rigt mål. På den anden side tillægges kvinder også hysteri, lunefuldhed, inkonsistens, behov for at behage, passivitet og jagsavghed, og den selvcentrerede Maude befinder sig herindenfor.

Ingen forventer udfra hendes klasseposition, at hun skal tage del i de særligt repetetive dele af husarbejdet, eller at hun skal passe sine børn selv. Men hun burde være interesseret i dem. En af de mest udbredte kvindemyter, nemlig myten om den særlige mor-barn-relation, er et af de aspekter som Maude ikke lever op til. Den forståelse og indføling, som her er nødvendig, sidder hun ganske enkelt ikke inde med. I det hele taget har hun ikke nogen reel funktion i huset, idet den eneste forpligtelse, hun har udover egen selvfremstilling, er at være der for Hans Christian.

Imidlertid formulerede Maude specielt i de første 12 episoder en diffus stadigt tilbagevendende indirekte kritik af sine livsforhold ved så ofte at trække sig tilbage til sovegemakkerne. Hun fremstilles altså, som om hun selv føler den udhuling og tomhed, som er en del af den rolle, der er blevet hende til del. Men den

kritik bliver aldrig taget alvorligt af nogen, og Laura kalder det komedie. Men den afbøjning ift. konflikter viser en afmagt overfor rollen og situationen, og hun artikulerer ubehag og lidelse ved undertrykkelsen og uudvikletheden af de produktive momenter i adfærd og erfaring. Dette giver sig udtryk i bestemte ritualer i dagligdagsadfærden, hysterisk renlighed og selvoptagethed. De ytringer og adfærdsmåder, som Maude giver udtryk for, er regressive og kompensatoriske, men de indeholder kritik og protestmomenter. Og hvordan behandles forholdet så? Maude er primært fremstillet som et hysterisk overklasseløg, som undviger virkeligheden ved fx at gå i seng uden at det vises, hvorfor hun gør det.

Maudefiguren er en yderst vigtig figur, fordi man gennem den får gennemspillet en række ubehagelige sider af følelsesregistret. Fordi Maude er så entydigt egoistisk og ikke-indfølelse, er hun en person, man let kan tage afstand fra, mens der samtidigt pirkes til en del dårlige sider, som man selvfølgelig ikke kan have i det omfang, som Maude har. Hun kan således blive genstand for projektion.

En helt anden kvindetype er Iben. Hos de fleste andre kvinder er det sådan, at deres samfundsmæssige skæbne fremfor alt er bundet til den rolle, som de udøver som mor, hustru og husmor. Her ønsker Iben kun at have hustrurollen, som hun ikke vil lægge ind under det normative felt, der hedder rolledeling og magtforskel. Hendes generelle protestholdning over for den kvinderolle, Kristen har tiltænkt hende, og hendes indgåen i alle mulige sammenhænge med veninden Jenny, sker på bekostning af udøvelsen af de funktioner, hun 'skulle' have udført i hjemmet. Det er det, som skildres som 'galt'. Noget, som også fremgår af følgende replikskifte fra episode 15:

Kristen: "...Så kunne du måske lære noget af dem. Det er ubegribeligt, hvad du lærte på den Hausfrau-skole i Tyskland."

Iben : "Det kunne jo netop være, at jeg lærte, at jeg ikke ville være Hausfrau."

Kristen: "Jamen hvorfor giftede du dig så?"

Iben : "Jeg giftede mig med dig, ikke bankbestyrelsen og en bøtte brun sæbe."

Kristen: "Vi har jo hver vore opgaver. Jeg har banken og du har det her. Hvad er det egentlig du vil?"

Iben : "Have en rideskole. Det kan jeg. Men det er selvfølgelig ikke fint nok at have en kone, der er berider. Det ville være finere, hvis jeg sad og hamrede i orgellet i Vor Frue, sådan som den gamle moster du altid rendte efter."

Det, scenen viser noget om, er, at der for Kristen er en explicit norm, der går ud på, at han nok skal forsørge Iben og til gengæld regner med en rimelig varetagelse af husholdningen. Men Iben er en kvindetype, der peger frem mod nutiden. Hun er erhvervsorienteret og ønsker sig oven i købet et traditionelt mandligt erhvervsmål i form af en rideskole. Hun går imod den opspaltning i kønsspecifikke områder, som Kristen ønsker, og har ingen ambitioner om at lære at "få blomster til at stritte ud til alle sider" (episode 14), sådan som Ingeborg kan det. Hun vil ikke indtage den repræsentative funktion, som de andre kvinder påtager sig, og formulerer explicit et ønske om autonomi. Dermed vil hun heller ikke lære no-

get af de "urgamle" kvinders normer, sådan som Kristen foreslår hende det.

Iben besidder heller ikke syndromet dameagtighed, velplejethed, derimod ses hun ofte i ridedragt, dvs. benklæder, skjorte og jakke, hvilket ikke er den mest kvindelige påklædning, man kan tænke sig. I episode 18 ses hun direkte sjusket med uredt hår og tøjet i uorden. Hun har også en langt mere kropsligt-sanselig holdning end de andre kvinder. Hun går ikke damet, men som en kvinde, der ved, hvad hun ikke vil.

Hun accepterer ikke Kristens beslutningsmagt og griber selv ind og omfordeler den beslutningskompetance, som Kristen mener, at han har monopol på. I et af deres utallige sammenstød siger han som sidste trumf, da hun har glemt at bringe hans festskjorte til vask, at hun skal bede Yrsa bringe hans mad hen i banken. For ham er det nemlig legitimt at udstede den slags ordrer, som inden for hans univers skulle lukke munden på hende. Hun opfylder nemlig ikke sine forpligtelser. Iben svarer vredt: "Gør det selv, jeg går i ridehuset", og så går hun, smækkende med døren. En lignende sætning har mange kvinder sikkert affyret mod deres ægtemænd i det frigørelses tiår, vi just har været igennem, og på den led vil Iben kunne fungere som en identifikationsfigur, nemlig som den, der formidler kritik af blot-og-bar-husmor eksistensen. Men beskrivelsen af hende kammer over og bliver ikke særlig positiv. Dette udvirkes bl.a. af det kvindefællesskab, hun har med Jenny, der er fremstillet som et løssluppet fruentimmer med sans for utroskabens herligheder.

Opsamlende om den kvindelige livssammenhæng.

De kvindelige produktivkræfter og især behovsorienteringen, som i Matador valoriseres positivt, får også nogle negative konsekvenser. Her vil det være relevant at se på hvilke oprørsformer, kvinderne tager i anvendelse. Hvilke muligheder er der overhovedet for oprør og modstand i Korsbæk-universet?

Ingeborgs modstand mod den økonomiske logik, som Mads repræsente-

rer, bliver inden for de i forvejen formulerede rammer. Konflikten mellem dem udspilles på det grundlag, at udgangen på den aldrig kan føre til familiens opløsning. For Elisabeths vedkommende er der tale om, at den behovsorientering, hun sidder inde med, kommer til at stå i vejen for reel emancipation. Når fx Maude, Hans Chr. og Regitze mener, at de har brug for hende i Korsbæk bliver hun der og anvender ikke sine potentialer til den forandring, hun selv ønsker. Elisabeth er meget kritisk overfor ægteskabet, om hvilket hun i bitre vendinger siger til Kristen: "Det lærte vi jo var lykken, og hvad er det så for de fleste?" (episode 18). Den relative autonomi, hun har, skildres ikke positivt, og det gør ægteskaberne heller ikke. Der bliver således tale om, at man skal vælge mellem to onder, og Elisabeths oprør ender foreløbigt i en skyggetantetiltværelse.

Ibens oprør er diffust. Hun har ikke lyst til at indordne sig under ægteskabets mere faste rammer, og fremfor alt har hun ingen ambitioner om at indtage husmoderrollen. Men oprøret kanaliseres over i det dekadente. Det skildres som alt for lystbetonet til egentlig at kunne blive grobund for kvalitativ forandring af hendes livssituation.

Manderoller

Overfor disse kvindelige positioner har vi de mandlige. Herindenfor fungerer Mads Skjern i et eller andet omfang som målestok for, hvordan de andre mænd opfattes.

Først og fremmest inkarnerer Mads den økonomiske rationalitet. Han er historien og myten om økonomisk succes. Han repræsenterer for de mennesker, der aspirerer til at blive borgerskab, og væsentligere for alle andre myten om, at den sociale opstigning er mulig. Dette understreges af de opstignings-parallelførløb, der beskrives i Agnes' og Arnolds personer. De kvaliteter, der udgør basis for hans effektivitet, er det, vi med Steffen Kieselberg kan kalde 'karakter' og 'rationalitet', hvor

...karakterbegrebet dækker over en generel disciplinering af driftslivet, således at det i et og alt målrettes efter værdirationaliteten og resulterer i den 'selvkon-

trol', som er vandmærket på et rationelt væsen.²²⁾

Dvs. at drifterne ikke negeres men underlægges instrumentelle formål. Udgangspunktet for Kiselberg er, at overgangen til kapitalistisk produktionsmåde medfører en stramning af de samfundsmæssige krav om jeg-styrke, således at den individuelle jeg-styrke under de ændrede produktionsforhold i højere grad bliver lig med indre tvang, dvs. selvtvang og over(selv)kontrolleret undertrykkelse af spontan driftsimpuls.

Mads' karakter kan man væsensbestemme med de traditionelle småborgerdyder som sparsommelighed, arbejdsomhed og nutidsforsagelse. Dette nødvendiggør udskydelse af tilfredsstillelse af de spontane drifter til fordel for fremtidig gevinst. For Mads drejer det sig ikke om ydre tvang, sådan som det gør for Arnold. For Mads er der nemlig tale om meningsfuld selvtvang i det omfang, han har erkendt forholdet som betingelsen for materiel succes.

Man kan blive fascineret af Mads, fordi han repræsenterer det magtfulde, det at tingene kan lade sig gøre. Og et andet aspekt, der vil kunne udvirke en positiv holdning til Mads er, at han, selvom hans destruktive sider slår negativt ind i familierummet, beskytter familien, som vi ved er noget positivt i Matadors univers. Det er nemlig vigtigt, at han på een og samme gang destruerer og beskytter familien.

Mads henter næsten udelukkende sine anvisningsstrukturer og normer fra de reproduktive funktioner i familiesammenhængen og specielt overfor sit eget følelsesmæssige potentiale. Der formidles et indtryk af, at han er glad for Ingeborg, og fx siger han til hende "Vi har da haft det godt, ikke?", og hun svarer "Jo", og man har på fornemmelsen, at penge ikke alene er lokkemad for hans begær. Han vil nemlig også gerne gøre Ingeborg glad og give hende en glæde.

Børnene holder han også af, men det på en relativt magtrelateret facon, som ikke anerkender forskellighed, hvilket er tydeligt ved Ellens bryllup og ved Mads' valg af Daniels fremtid.

En anden mandetype er Røde. Han er som også Kresten en mere nutidig mandefigur, der i langt højere grad er orienteret mod de store perspektiver, mens de små som egentlig er til at falde over, ikke ofres megen opmærksomhed. Det er klart, at Røde politisk udtrykker en vis dynamik, men han er ikke istand til at administrere de to perspektiver, så de kommer til at stå i et rimeligt forhold til hinanden. Hans overskriden af grænser er direkte proportional med det, han 'mister' i familierummet i forhold til Agnes og børnene. Hans fremtoning kontrasteres med løvemoderen Agnes, og derved bliver han beskrevet som uansvarlig, umoden og egoistisk. Hans manderolle er klart beskrevet som negativ og må i et vist omfang kunne fungere som en 'påmindelse' til mange nutidige mænd.

Alt i alt er mændene fremstillet som overvejende instrumentelle. De kan se de store perspektiver men mister samtidig kontakten med de små. Heroverfor er kvinderne affektivt orienteret. Mændenes prioritering bliver i Matador udsat for kritik, men til gengæld kan kvinderne ikke se de store perspektiver og handler næsten udelukkende udfra behovsorienteringen og nu'et. De fastholdes derved i den situation, som de kritiserer, og behovsorienteringen indeholder således også noget regressivt. Kvinderne sørger for, at den økonomiske rationalitets hensynsløshed og de negative aspekter af manderollen ikke kommer til at fungere fuldt ud. Via det, at det er kvinderne, der er kritikkens instanser og samtidig løser problemerne i de selvsamme forhold, der kritiseres, oprettholdes netop en balance i et modsætningsfyldt univers.

Her vender vi så tilbage til vores udgangspunkt, nemlig vor tese om det dobbelte brugsværdiaspekt, idet der netop er tale om en balance eller harmonisering af konfliktfeltet mellem de mandlige og de kvindelige positioner. Men samtidig afdækkes dette konfliktfelt, og vi ser en række mulige reaktionsmønstre gennemspillet som muligheder, der kan fungere ind i en fortolkning af det egne liv og de kønspolitiske udviklinger og afviklinger, man der gennemlever. En række konflikter ift. kønspolitik står uforløst hen og kan blive anstødssten og grobund for en produktiv beskæftigen sig med problemerne.

SAMMENFATNING

Først afdækkede vi hovedstruktureringsprincippet i form af konflikt-harmoniforløbene. Dernæst koncentrerede vi os om to delaspekter, nemlig diskussionen om provinsbegrebet - der også knyttes til seerens mere konkrete mangeloplevelser - og kønsrolleproblematikken, som mest progressivt tematiserer undertrykkelsen og oprøret. Den får direkte serien til at række ud over sit eget univers. Det var fra starten vores tese, at Matador lægger op til en dobbelt behovs-opfyldelse, og det ser ud som om de tre analysedele viser forskellig vægtning af disse. Konflikt-harmoniforløbet peger i de første 18 afsnit hen mod det første behov, nemlig trangen til harmonisering (forstået som psykisk proces hos seeren). Provinssynsvinklen peger på begge muligheder, nemlig regression og overskridelse. Kønsrolletemaet lægger mere direkte op til en produktiv konfliktbearbejdning.

Spørgsmålet om familie og kønsroller befinder sig i et spændingsfelt mellem et billede af mindre opsplittede sammenhænge og samtidig opløsningstendenser og konflikter. Familien fungerer både som rede og uglerede. Det er centralt i forhold til vores tese om den dobbelte brugsværdi, at de kvindelige potentialer og oprørsmuligheder er forlagt til en provinsby i 30'erne, hvor højst påtrængende kønspolitiske problemer i det egne liv kan bearbejdes på en behagelig tidsmæssig afstand. Problemerne fastholdes i et spændingsfelt mellem nærhed og afstand og bliver til en vis grad ufarlige at forholde sig til. Identifikationen er mulig på mange niveauer, men bliver ikke problematisk at indlade sig på p.g.a. derealiseringen. Den behagelige risikofrihed råder tilsyneladende!

PERSPEKTIVERING

Den dobbelte brugsværdi og de dobbelte behov

Det underholdende/harmoniserende og det oplysende/problembelysende findes naturligvis også som brugsværdier i andre udsendelsestyper, men sjældent i så klar og veludviklet en kombination. Kun Kanal 22 (som helhed betragtet) har en lignende, omend ikke samme

dobbelthed, som påvist af Peter Larsen og Erik Nordahl Svendsen i artiklen: "Kanal 22 som columbusæg", hvor de sammenfatter analysen med følgende:

Vi forsøgte her at bestemme de træk, der har givet det (Kanal 22, vores indskud) dets popularitet, - focuseringen på den personlige erfaring, der bevirker at programmet både opleves underholdende og seriøst. 23)

Vi ved, at de to vidt forskellige programtyper har været et par af DR's mere solide succeser, både målt i seertal, bredde i seerprofil og - tør vi påstå - i oplevelsesintensitet. Det er nærliggende at søge forklaringen på succesen i det, der er fælles for de to udsendelser, nemlig kombinationen af underholdende og erfaringsoparbejdende brugsværdier, forstået som en kombination af lige vigtige brugsværdier. Dvs. at de underholdende elementer ikke kun tjener som glasur, der skal få den seriøse/bitre pille til at skride ned. Det er vores påstand, at det underholdende og seriøse drager gensidig fordel af at optræde integreret i samme tekst, og at de imødekommer dobbelte behov hos seeren. Både behov for tryghed, harmoni og overskuelighed i tilværelsen, og behov for erfaringsoparbejdelse, øget tilværelses- og samfundsforståelse. Vi vil argumentere for påstanden ved at beskrive brugssituationen, når de to brugsværdier optræder hver for sig.

Først situationen, hvori seriøse programmer forbruges. Modtagelsen af seriøse programmer - fiktive og ikke-fiktive - er grundigt behandlet hos adskillige medieteoretikere. Synspunkterne spænder :

- fra Adorne og Horkheimers pessimistiske syn på seriøse teksters gennemslagskraft, sammenlignet med rent underholdende/kulturindustrielle tekster:

Visse medieteoretikere knytter an til tesen om den bevidste illusionsdannelse. Især Adorno og Horkheimer viderefører i deres medieteorier lignende synspunkter. De betragter konsumeringen af kulturindustriprodukterne som en bevidst fortrængning. Individene hopper ikke alene på bedraget, de ønsker også bedraget, som de selv gennemskuer. 24)

- til Negt og Kluges mere optimistiske krav om samtidighed i problembelysning og handlingsanvisning, som en måde på at overvinde modtagelsesvægningen på.

Det dreier sig her om problemet fjernsynsrealisme. Den rene avbildning af virkeligheten, fx dokumentasjon av fremmedgjorte arbeidsprocesser, støter mot det faktum at folk bare forbinder lyst med tilegnelsen av slik erfaring, hvis de vet hvordan de aktivt kan ændre de plagsomme forholdene. Først ut fra en slik handlingsmulighet kan folks interesse for realisme rekrutteres. 25)

Som påvist findes denne handlingsanvisning i Matadors kvindetema, hvis udformning altså sikrer, at modtagelsen af temaets budskab ikke bliver for pinefuld. Dertil kommer, at kombinationen med hovedforløbets harmoniseringer og provinsmiljøets overskuelighed ved sin behovsopfyldelse fremmer trygheden mellem medie og modtager, der fremkommer en tryk og afslappet brugssituation. Denne brugssituation er forudsætning for, at seeren ikke alene finder det overkommeligt, men er også en forudsætning for, at seeren har lyst til at modtage de problembelysende dele af teksten.

Dette er vel en forholdsvis anerkendt virkning, men den bevæger sig egentlig ikke ud over 'glasur-teorien' og forklarer ikke, hvorfor Matadors brugsværdikombination skulle være bedre end rent underholdende tekster, der jo også giver en tryk brugssituation. Eller med andre ord, hvordan drager de harmoniserende dele af teksten fordel af at være integreret med de problembelysende dele? Med dette spørgsmål vender vi os til den situation, hvori de rent underholdende tekster forbruges. Vi vil indkredse brugssituationen med et citat fra en sang om ugebladsforbrug, "Show", af rockgruppen Skilfinger:

...
Der er Carter og Schleyer, Margit Brandt og lille Meyer
Der er alt hva' der ka' kravle og gå
Der er røv på alle ledder
Tragedier og succeser i et show
Men når bagsiden gaber imod dig, og du igen er blevet
dig selv
Så er der noget der lissom ikke vil stemme
Alligevel.
...

Det rene underholdningsforbrug tilfredsstiller nok nogle behov, men afsætter samtidig en mangelføring. Hvis dette også gør sig gældende ved forbrug af rent underholdende TV-udsendelser, tyder det på, at man i brugssituationen får opfyldt sine underholdningsbehov samtidigt med, at man har en nagende medbevidsthed om, at

det netop er denne passive slåen-tiden-ihjel og en problemflugt, som man er i gang med. (Læseren kan selv afprøve påstanden næste gang han/hun har hængt foran skærmen fra tegnefilmene til godnatbilledet en lørdag aften!) Hvis denne antagelse holder stik, gælder det videre, at ørkesløsheden, om ikke forsvinder, så dog fortoner sig, når de underholdende dele kombineres med indsigtsgivende dele. Ikke alene fordi det seriøse kan tjene som legitimering af forbruget, men også fordi teksten faktisk tilfredsstiller erkendelsesbehov, som ren underholdning ikke kan tilfredsstille. Behov som man ellers må søge at dække ved hjælp af andre medier, eller som forbliver udækkede, fordi de fremtræder i en form, der gør erkendelsen for pinefuld. Konkluderende kan vi altså sige, at det er Matadors specielle styrke at den med sin brugsværdikombination imødekommer dette dobbelte behov for harmoni og erkendelse, og Matador skaber dermed en brugssituation, som seeren hverken oplever som pinefuld eller ørkesløs.

NOTER

- 1) Eksempler på denne provinsforskning kan ses i Kritik 56, som er temanummer om provins. Jf. Bang m.fl. i litteraturlisten.
- 2) Reyher, 1975 s.331. "...arthistorisk minnesrest."
- 3) Arentoft, 1977, s.9.
- 4) ibid. s.8.
- 5) Falk, 1978, s.11.
- 6) Bang m.fl., 1981, s.30.
- 7) Zerlang, 1976, s.47f.
- 8) Bang m.fl., 1981, s.22ff.
- 9) Lefebvre, 1977, s.38.
- 10) Krovoza, 1978.
- 11) Buselmeier, 1974, s.191.
- 12) Dan Nissen, 1980, s.396.
- 13) Jan Mølgård kommer i sin artikel "Tilbage til den indre hjemstavn - serier og serieforbrug" i Kritik 56 ind på denne personlige dimension.
- 14) Jf. fx Harriet Holter m.fl.: Familien i classesamfunnet.
- 15) Edvard Shorter, 1979, s.291.
- 16) Vore understregninger.
- 17) Edvard Shorter, op.cit., s.302.

- 18) Ulrike Prokop, 1978, s.66.
- 19) ibid. s.71ff.
- 20) Jf. fx Ellen Krog m.fl., Indledning til antologi af nordisk litteratur, bd.9, s.32ff.
- 21) Jørgen Stigel: "Matador. 30'erne som mere end underholdning." in Underholdning i TV, s.61.
- 22) Kieselberg, 1979.
- 23) Underholdning i TV, 1981, s.103.
- 24) Fausing, 1977, s.38.
- 25) Negt m.fl., 1974, s.129.

RESUME AF EPISODERNE 13-18

Episode 13. "Et nyt liv" (1937)

Der varsles nye tider i Korsbæk. Bankdirektøren Hans Christian Varnæs og Maude er vendt hjem fra en rejse til Paris. De har fået stabiliseret ægteskabet efter Hans Christians affære med bankassistent Ulla, der fik en illegal abort, da hun var blevet gravid med ham. Varnæsserne holder en grandios fest for deres 'unge' bekendte, deriblandt nye venner, de har truffet på rejsen. Den noget vulgære sagfører Skjold Hansen deltager også i festlighederne, da han har fået en stærk position i Korsbæk Bank. Ved festen serveres bl.a. cocktails og artiskokker, bordpynten er i tricolorens farver, og der danses til jazzmusik fra en ny rejsegrammofon; alt dette er traditionsbrydende i forhold til tidligere fester, og den ender i stor løssluppenhed. Maude Varnæs viser sig at være blevet gravid på rejsen, og i forbindelse med graviditeten får hun et usædvanligt psykisk overskud. Hun bliver mindre pylret og går ikke længere i seng så snart, noget går hende på, heller ikke, da Hans Christian fortæller, at Skjold Hansen vil købe en grund fra deres have for at bygge et garageanlæg der. Imidlertid nægter hun datteren Regitze at beholde en hund, som denne har fået, og både Regitze og broderen Ulrich stiller sig meget fjendtligt an over for Maude. Maude forsøger bl.a. at finde trøst hos sin ugifte søster, Elisabeth Friis, der imidlertid har sit at slås med. Efter at hendes kæreste, Kristen Skjern, har giftet sig med Skjold Hansens datter Iben, påtænker Elisabeth at forlade byen. Hun vil rejse til København for at passe sin mor. Hendes ven, dr. Hansen, råder hende fra det og opfordrer hende i stedet til at søge et organistembede i Korsbæk. Hun får embedet trods menighedsrådsformanden, Mads Skjerns uvilje, idet hans kone overtaler ham. Maude føder en datter, som får navnet Helle, men konflikten mellem Maude og de to store børn er åbenlys. Imens bygger manufakturhandler Mads Skjern nyt magasin i tre etager, og uden sin kone, Ingeborgs, vidende og billigelse køber han en stor herskabsvilla uden for Korsbæk, hvor familien flytter ud, og hun må modvilligt opgive sit arbejde i forretningen.

Episode 14. "Brikkerne" (Efterår 1939 til forår 1939)

Mads Skjern regerer sit imperium. Han opretter filialer og køber sig ind i Grås klædefabrikker i København. Familien Grå, der selv opholder sig i Schweiz, har ansat Jørgen Varnæs som administrator. Men da Mads Skjern får plads i bestyrelsen, overtager han mere eller mindre ledelsen, så Jørgen Varnæs i praksis degraderes til lønarbejder for ham, og da han uden Mads' tilladelse holder forlænget juleferie, rammer Mads ham omgående på lønnen. Hans Chr. Varnæs tager ud til Mads og beder ham frigøre Jørgen fra sin bundethed, så han også kan ar-

bejde som rådgiver i Korsbæk Bank og derved supplere sin forringede indtægt. Dette indvilliger Mads i. Også Ingeborg føler sig trængt, da hun nu er henvist til de repræsentative funktioner i hjemmet, men hun tager affære over for Mads, da han gør den unge ekspedient, Arnold Vinter, til filialbestyrer i Slagelse. Arnold har nemlig gjort sin forlovede Agnete gravid, men indirekte foranlediget af Mads slår han hånden af hende, da han får den nye stilling. Ingeborg sørger for, at Agnete alligevel flytter med ham, og de bliver gift. Mads får afskediget den gamle lærer Andersen fra den private skole, da han forfølger Mads og Ingeborgs søn, Daniel. Kristen og Ibens ægteskab går dårligt. Iben vil være berider og nægter kategorisk at varetage de huslige opgaver i hjemmet, men tager i stedet afsted med en veninde til ridning eller til bal, alt sammen til Kristens store fortrydelse.

Episode 15. "At tænke og tro" (Efterår 1939)

Selv om de mørke krigsskyer hænger tungt over Danmark, er det ikke de storpolitiske begivenheder, der bekymrer Korsbæks beboere. Ingeborg og Mads Skjerns søn Daniel skal konfirmeres og fejres med en stor familiefest. I den anledning holder en ny, markant person sit indtog i Korsbæk. Det er Mads og Kristen Skjerns søster Anna. I modsætning til sine brødre har faster Anna ikke frigjort sig fra sin barndoms missionske og asketiske miljø, og hun har svært ved at godtage det i hendes øjne letsindige liv, som Mads og Kristen fører. Mens flertallet i Korsbæk ikke kan overskue, hvad det er, der sker ude i Europa, følger den kommunistiske jernbanearbejder Lauritz Jensen, kaldet Røde, aktivt med i, hvad der sker af storpolitiske begivenheder. Men hans kone Agnes forstår ikke, at hans politiske engagement går forud for hende og børnene, og der kommer en splittelse mellem dem. Hjemme hos grisehandleren og hans kone er der glæde over, at den tyske forfatter Herbert Schmidt for en stund er vendt tilbage til Korsbæk. Men størst glæde vækker hans tilbagevenden hos Vicki Arnesen, der har forelsket sig i ham.

Episode 16. "Lauras store dag" (Forår 1940)

Laura har tjent Familien Varnæs i 25 år, og i den anledning drager hun til København for at få overrakt den kongelige fortjenstmedalje for lang og tro tjeneste. Turen til Hovedstaden er en oplevelse for Laura, men dagens mange begivenheder har givet hende stof til eftertanke, og allerede dagen efter vækker hun bestyrtelse i det Varnæske hjem ved for første gang i 25 år at gøre oprør over sine kår. Hun siger op. Samme dag rykker tyskerne ind i Danmark. Beboerne i Korsbæk har endnu ingen klar holdning til besættelsestropperne. Stort set holder man en lav profil i forholdet til tyskerne, men for flygtningen

Herbert er situationen pludselig blevet alvorlig og ham må forlade Korsbæk og Vicki. Efter at have arbejdet som løs kogekone en tid, vender Laura tilbage til det Varnæske hjem.

Episode 17. "De voksnes rækker" (Sommer 1941 - forår 1942)

Varnæs- og Skjern-børnene er ved at blive voksne og Ulrik Varnæs har et godt øje til Mads Skjerns datter Ellen. Men denne forbindelse er ikke velkommen i Varnæshjemmet, og da Ulrik efter afskedsfest for Daniel Skjern i noget beruset tilstand kommer til at anbringe en præservativautomat på badeværelset hos Varnæs, ser Maude en lejlighed til at få sendt Ulrik bort fra Korsbæk. Ellen Skjern møder på en sommerferie til Skagen den unge Mogens Lamborg, som kommer fra en af landets rigeste familier, og de bliver forelskede. Mads Skjern er ovenud begejstret for denne relation, mens Ingeborg er dybt bekymret over Mogens' fars aktiver og interesser i Dansk Arbejdsgiverforening og Dansk-Tysk-Forening. Ingeborg får også andre problemer i forbindelse med besættelsen, idet hendes tidligere mand atter dukker op - og nu som nazist. Tre markante Korsbæk-skikkelser dør. Det er Fru Fernando Møhge, oberst Hackel og hr. Schwann. Kristen og Iben Skjerns ægteskab hænger i en meget tynd tråd, og Røde kommer i vanskeligheder p.g.a. sin kommunistiske overbevisning. Jagten på kommunisterne er gået ind.

Episode 18. "Hr. Stein" (1943)

Korsbæk har fået krigen på nært hold. Bogholderen i Korsbæk Bank, hr. Stein, er jøde og da jagten på de danske jøder er gået ind, kommer tyskerne til Korsbæk for at få fat i Stein. Men fuglen er fløjet, hjulpet af Maude Varnæs, der aldeles uselvsk udfører sit livs heltedåd, af Daniel og af Kristen Skjern, der forsyner Stein med nye legitimationspapirer, så han kan gå under jorden. Maudes hjælp til Stein er en absolut modsætning til hendes sædvanlige pylrethed, og hun får en vis genoprejsning. Doktor Hansen, Kristen Skjern og Elisabeth Friis er aktive i kampen mod besættelsesmagten. Familien Skjern holder bryllup for datteren Ellen og Mogens Lamborg, og Ulrik Varnæs er ulykkelig over giftemålet, som han mener Maude delvis har noget af skylden for. Bag mørklægningsgardinerne gør Misse forberedelse til sit livs første hyrdetime. Efter sin mors død har hun kastet sin kærlighed på den pensionerede lærer Andersen.

LITTERATURLISTE

- Andersen, Lissi Ørvad, m.fl.: Tegneserier. En ekspansions historie. Grenå 1973.
- Arentoft, Flemming: Provins som idelogi. In Provins - et politisk problem. Århus 1977.
- Bang, Johann m.fl.: Moral, moralisme, gadespejl og sognebånd. In: Kritik 56. København 1981.
- Buselmeier, Michael: Massenunterhaltung im Rahmen vor Arbeit und Freizeit. In: Das glückliche Bewusstsein. München 1974.
- Carlsen, Jørgen m.fl.: Kapitalisme, behov og civilisation, bd. I-II. Århus 1980.
- Falk, Jørgen: Selv det at være klog er kun den halve klogskab. In: Hug! nr. 18. København 1978.
- Fausing, Bent: Fascinationsformer. København 1977.
- Holter, Harriet, m.fl.: Familien i klasesamfundet. Oslo 1975.
- Kieselberg, Steffen: Mændenes historie. København 1979.
- Krovoza, Alfred: Inderliggørelsen af det abstrakte arbejdes normer og sanselighedens skæbne. In: Socialisationsforskning. København 1978.
- Lefebvre, Henri: Kritik des Alltagslebens. Kronberg 1977.
- Mortensen, Frands, m.fl. (red.): Underholdning i TV. Dansk massekommunikationsforskning 1. København 1981.
- Mølgård, Jan: Tilbage til den indre hjemstavn - serier og serieforbrug. In: Kritik 56. København 1981.
- Negt, Oscar, Alexander Kluge: Offentlighed og erfaring. Grenå 1974.
- Nissen, Dan: Morten Korch-filmatiseringer. Mellem national samling og truet småborgerskab. In: Visuel kommunikation. København 1980.
- Prokop, Ulrike: Kvindelig livssammenhæng. Grenå 1978.
- Reyher, Ulrich: Massmedia och subversiv längtan. In: Mass-kommunikation och medvetande produktion, red. R. Cheesman og C. Kyhn. København 1975.
- Shorter, Edward: Kernefamiliens historie. København 1979.
- Zerlang, Martin: Bøndernes klassekamp i Danmark. København 1976.

Nanna Frost, Holger Knudsen, Sine Dalsgaard Kristensen og Peter Rosenlund Sørensen er hovedfagsstuderende i dansk ved Nordisk Institut, Århus Universitet.

